

40
45

Kennemerland

ARJEN V.A.J. BOSMAN

W BOOKS

INHOUD

<i>Inleiding</i>	3
DE AANLOOP	4
DE MEIDAGEN	26
BEZETTERS BEPALEN	36
ACTIE OF BERUSTING	70
HONGEREN NAAR BEVRIJDING	104
<i>Illustratieverantwoording</i>	127
<i>Colofon</i>	128

INLEIDING

Meters aan volle boekenkastplanken zijn er inmiddels geschreven over de periode die we kennen als De Tweede Wereldoorlog. Een periode die zo belangrijk is dat we er nog steeds aan refereren als een weegschaal voor wat goed is en wat fout. De boeken op die planken gaan veelal over de grote lijn, de gebeurtenissen op grote schaal, uitgevoerd door belangrijke mensen, meestal mannen. Het zal duidelijk zijn dat hiermee nooit een complete geschiedenis geschreven kan worden. Want waar is het verhaal van de 'gewone' man, diens vrouw en hun kinderen? Er is een medium waarmee het verhaal van de mensen over wie zelden een boek geschreven wordt, wel tot uiting komt. Dat is fotografie. Zo lang foto's niet geësceneerd zijn, is het vaak mogelijk om heel dicht op de huid van mensen te komen. Zelfs in een periode waarin er een censuur heerst op het vastleggen van het dagelijks leven. Iets wat zeker geldt voor de periode tussen 1939 en 1945. Tot de algemene mobilisatie waren we als natie zeer open. Persfotografie was er volop. Wie het zich kon veroorloven om een camera en filmrolletjes aan te schaffen, kon zijn gang gaan. Aan het maken van plaatjes werd nauwelijks een strobreed in de weg gelegd. Dat veranderde pas rond 1 september 1939. Het neutrale Nederland ging mee in de vaart der volkeren om ons heen en was ook genoodzaakt te mobiliseren. Vanaf dan worden stellingen ingericht die geheim verklaard worden. Foto's en films hiervan konden alleen onder toezicht worden gemaakt. Na de Duitse inval en bezetting bleef dit gehandhaafd, maar niet altijd even zwaar gecontroleerd. Nederland werd pas echt weer vrijelijk gefotografeerd met het binnenkomen van de bevrijders. Heel veel mensen hadden speciaal voor die gelegenheid hun fotorolletjes bewaard. Maar betekent dat er dan helemaal niets was? Nee, onder het toezicht van de censuur is er wel degelijk gefotografeerd. Maar daarnaast zijn er ook clandestiene opnames. Hierbij kunnen we ook de foto's rekenen die Duitse militairen van zichzelf (lieten) maken, in hun stellingen en achter hun wapens. Officieel mocht dit niet, maar het was toch leuk voor in het album en voor later. Dat later geldt misschien onbedoeld natuurlijk ook voor ons nu. Deze foto's geven immers zo een beeld van hoe het toen was. Wat echter wel ontbreekt zijn opnames van de acties van het verzet. Hooguit zijn de gevolgen gefotografeerd, of is na de bevrijding in mei 1945 trots voor de camera geposeerd. Op het moment dat het eindelijk veilig was om openlijk naar buiten te treden.

Je zou denken dat de oorlog van 1940-1945 voorbij is gegaan aan de regio Zuid-Kennemerland in het rustige westen. Maar zo rustig is het er niet geweest. De mobilisatie in 1939, en zelfs al de voormobilisatie in 1938 laten zien dat de regio van belang is. Er liggen immers strategische objecten zoals de luchthaven Schiphol en de havens van IJmuiden, beide met de toegang tot de hoofdstad Amsterdam. Geen wonder dat in mei 1940 juist dit de doelen zijn die gebombardeerd worden door de invallende Duitsers. Later zullen de Geallieerden deze doelen, inclusief de zware industrie zoals de Hoogovens, ook blijven aanvallen.

De regio lijdt onder de bezetting. De maatregelen worden al eens strenger, het kustgebied is zelfs verboden terrein door de aanleg van de Atlantikwall. De dreiging tot het opblazen van de sluizen van IJmuiden doet een groot deel van de bevolking van de IJmond vluchten naar de hoge en droge duinen. Ooggetuigen melden een wonderlijke mix van op de vlucht meegenomen zaken zoals zakken met schoenen en een kanariepietje in een kooi. Op de derde dag na de capitulatie in mei 1945 komen de eerste Canadezen binnen rijden. Het herstel van het gewone leven kan dan eindelijk beginnen.

Al deze fasen van de oorlog zijn in foto's vastgelegd. Op heel veel foto's staan de inwoners van het zuidelijke deel van Kennemerland. Het zijn inwoners van de gemeenten (en afzonderlijke plaatsen):

Beverwijk (Beverwijk, Wijk aan Zee); Velsen (Velsen-Noord, Velsen-Zuid, Oud-Velsen, IJmuiden, Driehuis, Santpoort-Noord, Santpoort-Zuid, Velsbroek); Bloemendaal (Bloemendaal, Overveen, Aerdenhout, Bentvelt [oostelijke deel], Vogelenzang, Bennebroek); Haarlem (Haarlem, Schoten, Spaarndam); Haarlemmerliede en Spaarnwoude (Haarlemmerliede, Halfweg, Penningsveer, Spaarndam-Oost, Spaarnwoude, Zuidschalkwijk); Haarlemmermeer (Hoofddorp, Nieuw-Vennep, Badhoevedorp, Zwanenburg, Vijfhuizen, Rijsenhout, Lisserbroek, Zwaanshoek, Abbenes, Cruquius, Beinsdorp, Lijnden, Aalsmeerderbrug, Buitenkaag, Weteringbrug, Burgerveen, Oude Meer, Boesingheliede, Rozenburg, Leimuiderbrug, Schiphol); Heemstede (Heemstede) en tenslotte Zandvoort (Zandvoort, Bentvelt [westelijke deel]).

Er is zo veel mogelijk een chronologische volgorde van de oorlogsjaren aangehouden. De hiervoor genoemde plaatsen zijn veel mogelijk evenredig verdeeld over de hoofdstukken. Het is gebleken dat van sommige plaatsen veel meer foto's zijn dan van andere. Dat had natuurlijk allemaal met de aanwezigheid van camera's te maken. Zo zijn er bijvoorbeeld van de stad Haarlem, met diverse persbureaus zoals Spaarnestad en het provinciale bestuur, zeer veel foto's en van het dorp Santpoort-Noord vele malen minder. Maar er zijn gelukkig voldoende foto's om het beeld te schetsen van het leven in de regio. Een foto genomen in 1943 in Driehuis kan vergelijkbaar zijn met situaties in Overveen, Wijk aan Zee of Cruquius.

Bij de selectie van de foto's is steeds zo veel mogelijk gezocht naar mensen. Er zijn hierop maar enkele uitzonderingen. Dan zijn het beelden van objecten die het leven van de mensen danig hebben beïnvloed. Want uiteindelijk is dat het doel van dit boek: een beeld van het leven in Zuid-Kennemerland in de periode 1940-1945.

Arjen Bosman

❖ Afscheid voor onbekende tijd

Vlak voor het Haarlemse station nemen opgeroepen militairen van alle rangen en standen afscheid van hun geliefden. Ze komen lopend, met de fiets of zoals de officier rechts met de auto. Een agent zorgt voor de onbelemmerde doorstroom. De mannen gaan bepakt en bezakt naar hun mobilisatiebestemmingen. Geen van hen zal een idee hebben hoe lang ze van huis zullen zijn. Misschien wel jaren, zoals tijdens de laatste mobilisatie.

◆ Bewakende burgers

De burgemeester van Haarlem, dr. J.E. baron de Vos van Steenwijk, geeft bij aanvang van de mobilisatie de leden van de Burgerwacht specifieke instructies voor het bewaken van belangrijke gebouwen. Ze melden zich in de Koudenhoornkazerne, waar ze ook hun wapens in ontvangst nemen. Deze vrijwilligers ontlasten met hun werk de politie en de krijgsmacht. Op de foto hierboven staat de motorbrigade van de Haarlemse Burgerwacht. Ze dragen een privé aangeschaft uniform van donkere stof. Interessant zijn de helmen. Dit zijn in twee gevallen in 1915 van Frankrijk overgenomen helmen die kort bij de Landmacht werden getest. Deze Casque Adrian bleek niet naar onze normen te voldoen en werd afgekeurd. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat die helmen zomaar weggegooid zouden worden. Ze konden immers nog prima dienen bij hulporganisaties zoals de Burgerwacht en de Luchtbeschermingsdienst. De man midden boven draagt een Duitse M16 helm, een model waar er na de Duitse nederlaag in 1918 talloze exemplaren niet meer nodig waren. Ze werden voor een 'prikkie' bij de Oosterburen opgekocht. Ongeacht het model werden alle helmen overgeschilderd in een zwarte, groene of grijze kleur, en soms ook voorzien van het gemeentewapen.

AMSTEL BIEREN STANT DE KROON - AMSTEL BIEREN

GEBR. BRINKMANN.

AMSTERDAM 18

STATION 0.9

SCHIPHOL 18

BLOEMENDAAL 3.8

ALKMAAR 31

LEIDEN 29
DEN HAAG 42

A.N. W.B.

2457

Bezitters bepalen

De regio die in dit boek beschreven wordt, ligt in het van oudsher rijke westen van het land. Het is het centrum van Noord-Holland, ook al ligt het geografisch gezien aan de zuidrand van die provincie. Het is de regio waar de eerste spoorweg is aangelegd. Waar de plaats lag met de meeste stations, en waar de tweede grote tunnel van Nederland moest gaan komen. Dat project ging na aanleg van de eerste bouwput vanwege de oorlogsomstandigheden even de ijskast in. Er ging overigens wel meer mis. Ook al was het een rijke regio. De klap van de crisis in de jaren '30 werd hier zwaar gevoeld. Juist omdat veel inwoners actief waren in de industrie en detailhandel, en minder in de agrarische sector, waren de aantallen werklozen hoog. Ook de visserij maakte zware tijden door. Dit alles was van invloed op de politieke voorkeuren van de inwoners.

☛ Alle wegen leiden naar Berlijn

Onder de ANWB wegwijzer op de Grote Markt van Haarlem staat ergens in de zomer van 1940 een groep Duitse militairen. Op de achtergrond de gevel van restaurant Brinkmann. Het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaal (met uitzondering van Amsterdam) wordt na de Duitse herindeling onderdeel van de Wehrmacht Kommandantur w.k. Haarlem. Tevens wordt hier een Feldkommandantur gevestigd. Eerst de F.K. 602, later herdoopt tot F.K. 503. Het staat onder leiding van de Oberst-leutnant Michaelis von Uckermann. Hij neemt samen met Ortskommandant Major Freude bezit van het nog altijd bestaande restaurant Brinkmann aan de Grote Markt. Een ideale plaats voor hun hoofdkwartier. Opvallend is dat de gemeente moet bijdragen aan de inrichting van dit gevorderde pand. De Kriegsmarine neemt op een vergelijkbare manier bezit van IJmuiden.

De Duitsers stromen op 16 mei 1940 de regio binnen en gaan het straatbeeld en leven bepalen. De Waffen SS staat op de Grote Markt in Haarlem. Het betreffen eenheden van de Leibstandarte Der Führer die eerder over de Grebbeberg heen is gewalst. Deze eenheid krijgt samen met de via Noord-Brabant en de Moerdijkbrug opgestoomde 9e Panzer Divisie opdracht om een promotie zegetocht te maken door de grote steden van West Nederland, om uiteindelijk in Amsterdam te belanden. Hen is slechts een korte adem-pauze gegund omdat ze al snel weer zullen worden ingezet aan het Belgische en Noord-Franse front. Het binnentrekken van bijvoorbeeld Haarlem trekt wel enig bekijks. Maar één van de Duitse commandanten noteert nuchter dat *'die Bevölkerung im allgemeinen teilnahmslos an manchen Orten freundlich'* was. De Kennemers blijven vriendelijk, maar overdreven vrolijk zijn ze niet, zou je hierin kunnen lezen. De enige vrolijke mensen waren wellicht de zojuist vanuit hun internering bevrijde NSB-ers en Volksduitsers.

◆ Spuitgasten

Diverse leden van de Jeugdstorm, de jeugdafdeling van de NSB, helpen mee bij het ruimen van het puin na een Britse luchtaanval op Haarlem. Het doelwit was het spoor, maar in plaats daarvan werd de woonwijk de Amsterdamse Buurt geraakt. Saillant detail bij deze foto is dat een leraar die avond in zijn dagboek het volgende schreef: "Een lid van de vrijwillige brandweer bevestigde mij de geruchten die van mond tot mond gingen over wangedrag der WA-leden en leden van de Jeugdstorm op het terrein van de ramp. Deze dilettanten hadden daar rondgesprongen en stoerheden bedreven – die ter wille van de propaganda zelfs verfilmd waren – terwijl de deskundige blussers op de achtergrond gehouden werden.

◆ Commentaar

Opnieuw was Haarlem het doelwit, nu de werkplaatsen van de Nederlandse Spoorwegen. No. 487 Squadron van de Britse Royal Air Force was in de late middag van 16 april 1943 met Lockheed Ventura bommenwerpers uitgerukt. Ook hierbij waren er afzwaaiers die op en tussen de huizen belandden. Maar liefst 85 doden, 60 zwaar- en 100 lichtgewonden waren er te betreuren. Ook hier werd de propagandawaarde ingezien en een radioverslaggever interviewde de mensen over deze schanddaad van de Geallieerden. De nuchtere Haarlemmers hielpen de journalist herinneren aan wat in Rotterdam gebeurd was in mei 1940.

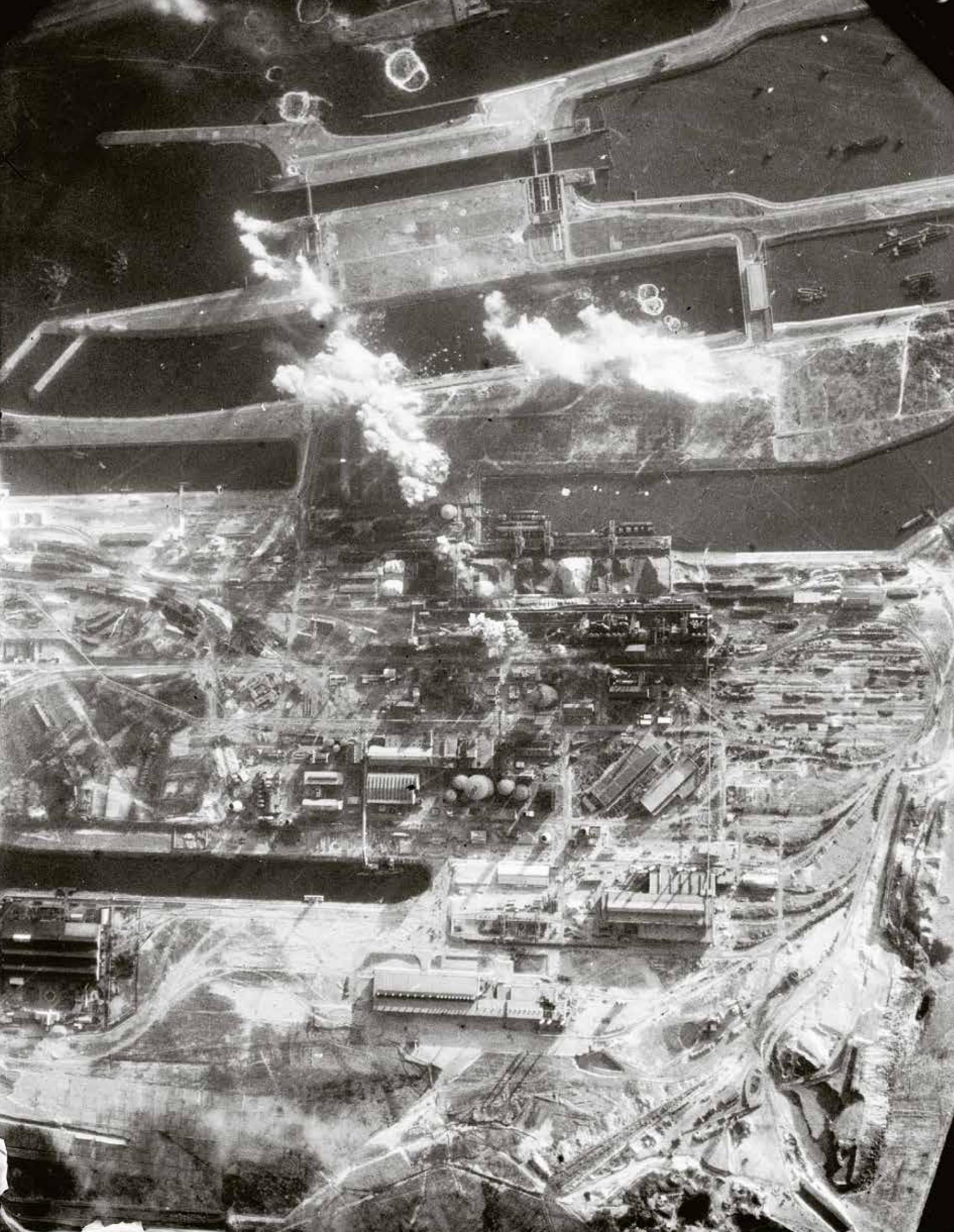
🕒 Bouwwerkers van het Rijk

Voor de werkzaamheden worden gedwongen arbeiders gebruikt. Er werden onder andere Poolse krijgsgevangenen ingezet. Op deze foto staan een aantal manschappen van Organization Todt, de bouwers voor de Duitse krijgsmacht. Ze zitten hier voor hun onderkomen in de Bronsteeschool aan de Overboslaan 26 in Heemstede. Ook waren ze in Zandvoort en IJmuiden gelegerd.

🕒🕒 Britse bommen

De bouwwerkzaamheden van de Duitsers blijven niet onopgemerkt. Op 13 februari 1943 vindt er één van de vele luchtaanvallen op IJmuiden plaats. Hier vliegt een Lockheed Ventura-bommenwerper van de Royal Air Force boven de sluisen in het Noordzeekanaal. Rechts ligt IJmuiden, en aan de overkant de Hoogovens. Het doel van die dag is het sluisencomplex. Zoals echter op een andere foto, ook gemaakt tijdens dezelfde raid, te zien is, zijn ook bommen op het Hoogovensterrein gevallen. Dergelijke bombardementen waren niet alleen voor de militairen gevaarlijk. De burgerbevolking van IJmuiden en Wijk aan Zee liep hier evenveel gevaar. En dan denken we nog niet eens aan de mogelijkheid dat de sluisen compleet vernield zouden worden, waarmee het water van de Noordzee tot aan Amsterdam vrij spel zou kunnen krijgen.

🕒 In blijde afwachting

Als de eerste berichten van de capitulatie van de Duitsers algemeen bekend raken, worden uit alle kasten en andere bergplaatsen de zorgvuldig bewaarde vlaggen tevoorschijn gehaald. Hier hangen vlaggen van diverse Geallieerden naast de Nederlandse driekleur in de Grote Houtstraat in Haarlem. Mensen verdringen zich op straat in afwachting van de binnenkomst van de bevrijders.

🕒 Canadezen op de Grote Markt

Canadese militairen op een Sherman flailtank rijden langs het beeld van Laurens Jansz. Coster op de Grote Markt. Hier heeft de Haarlemse bevolking zich verzameld om de bevrijders te verwelkomen. Er zijn beduidend meer mensen op de been dan bij de intocht van de Duitsers bijna vijf jaar eerder. Dit type tank werd gebruikt om door een mijnenveld een begaanbaar pad te maken. De ronde buis voor op de tank was verbonden met de tracks en kon apart in beweging worden gezet. Hierbij ging de

buis draaien en daarmee de hieraan gemonteerde kettingen en verzwaarde kogels. Deze slaan vervolgens als een dorsvlegel (in het Engels een 'flail') achter elkaar hard op de grond. De bedoeling was zo om landmijnen tot ontploffing te brengen.

🕒 Pech onderweg

Een intocht met pech gaat uiteraard niet. Hier zijn een aantal jonge Haarlemmers die in het Kenaupark deze Canadese officier en zijn chauffeur aan het helpen met het vervangen van het achterwiel van hun Jeep. Ze hadden die dag al vaker stil gestaan. Op 8 mei ging de colonne richting het westen via Amersfoort en Amsterdam. In Amsterdam kwamen ze geheel tot stilstand, door duizenden mensen die bloemen wilden geven, handen schudden en kussen. De trucks moesten zich langzaam een weg banen door de stad, terwijl de mensen toejuichten, van blijheid huilden en zwaaiden.

OOK IN DEZE REEKS

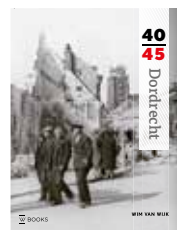
Ingrid D. Jacobs

Trudy van der Wees

Maarten van Doorn

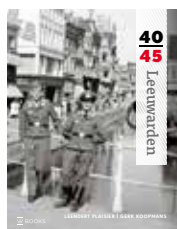
Wim van Wijk

Michiel A.W. Gerding

Martin Hillenga e.a.

Leendert Plaisier, Gerk Koopmans

Hans Blom, Alphons Siebelt

Jan van Oudheusden

Sil van Doornmalen

J.L. van der Pauw
(uitverkocht)

Jan Haverkate, Gerard Vaanholt, Adrie Roding

Ad van Liempt

Veronica Frenks

Herman Aarts, Paul Harmens

COLOFON

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

IN SAMENWERKING MET

Het Noord-Hollands Archief

TEKST EN SAMENSTELLING

Arjen V.A.J. Bosman

VORMGEVING

Riesenkind, 's-Hertogenbosch

Kennemerland 40-45 verschijnt in de 40-45 reeks over lokale en regionale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De reeks is gebaseerd op het concept van *Het Grote 40-45 Boek*, naar een idee van Erik Somers en René Kok.

Deze uitgave kwam tot stand met advies van Erik Somers en René Kok, beiden als historici verbonden aan het NIOD instituut voor oorlogsholocaust- en genocidestudies.

W BOOKS

© 2016 WBOOKS/Arjen V.A.J. Bosman

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2015.

ISBN 978 94 625 8127 2
NUR 689, 693

40
45

Kennemerland 40-45 vertelt het verhaal van een gebied in oorlogstijd

Je zou denken dat er in de oorlogsjaren 1940-1945 weinig gebeurde in de regio Zuid-Kennemerland, bij Haarlem. Maar zo rustig is het er niet geweest. De mobilisatie in 1939, en zelfs al de voormobilisatie in 1938, toonden aan dat de regio van belang was. Er lagen immers strategische objecten zoals de luchthaven Schiphol en de havens van IJmuiden. Geen wonder dat in mei 1940 dit de doelen waren die gebombardeerd werden door de invallende Duitsers. Later bestookten ook de Geallieerden deze doelen, inclusief de zware industrie zoals de Hoogovens. De maatregelen van de bezetter werden steeds strenger. De bewoners langs de kust werden gedwongen hun huizen te verlaten. Hongerend keek men uit naar de bevrijding. Op 8 mei 1945 zijn de Canadezen eindelijk gearriveerd, en kan het gewone leven weer aanvangen. Al deze ontwikkelingen en nog enkele meer worden in Kennemerland 40-45 uitgebreid in beeld gebracht.

Dr. Arjen V.A.J. Bosman (Haarlem, 1963) is archeoloog, gespecialiseerd in de Vroeg-Romeinse tijd van Noord-west Europa. Hij promoveerde op onderzoek naar het oudste Romeinse fort van Velsen (NH). Een onderwerp waar hij regelmatig over publiceert. Daarnaast heeft hij van jongs af een fascinatie voor militaire historie van de twintigste eeuw. Met name het Nederlands leger in de periode tussen 1914 en 1940 heeft zijn warme belangstelling. De fascinatie voor beide vakgebieden gaat zo ver dat hij sinds 2013 Military Legacy runt, een eigen bedrijf waarin archeologie en modern oorlogserfgoed gecombineerd worden.

Deze uitgave kwam tot stand met advies van Erik Somers en René Kok, beiden als historici verbonden aan het NIOD instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies.

IN SAMENWERKING MET HET
NOORD-HOLLANDS ARCHIEF

WWW.WBOOKS.COM